

Başlıca Nitel Araştırma Yöntemleri

Bu bölüm sonunda,

- ☞ *Nitel Araştırmanın ne demek olduğu ve mantığı,*
- ☞ *Nitel Araştırmanın sosyal bilimlerdeki yeri,*
- ☞ *Belli başlı nitel araştırma yöntemleri*
- ☞ *Ve bütün bu yöntemlerle ilgili uygulama örnekleri hakkında bilgi edinmiş olacaksınız.*

GİRİŞ

Çalışmalarında nitel araştırma tekniklerini kullananların sayısında son yıllarda bir artış gözlenmektedir. Bununla birlikte nitel araştırmayı tercih edenler arasında nitel araştırmanın öğeleri ve çerçevesi üzerinde uzlaşılan bir tanımlama yoktur. Farklı araştırmacılar farklı nitel araştırma yöntemlerini izleme eğilimindedirler.

Nitel araştırma yöntemlerinin karmaşıklığını gidermek üzere Denzin ve Lincoln (1994:15) nitel araştırmayı şu şekilde tanımlamışlardır: “nitel araştırma (belli bir nokta üzerinde) odaklanmada çok metotlu; araştırma problemine yorumlamacı yaklaşımı benimseyen bir yöntemdir”¹. Bunun anlamı nitel araştırmacıların araştırma konusu olan fenomenleri kendi doğal

ortamlarında ele almalarıdır. Dolayısıyla her bir fenomen insanların (ya da araştırmacının) ona yüklediği anlam açısından yorumlanırlar. Nitel araştırmada çeşitli ampirik araçların kullanılması, örnek olay, kişisel deneyim, hayat hikayesi, mülakat, gözlemsel, tarihsel, etkileşimsel ve görsel metinler, bireylerin hayatlarındaki önemli anların ve anlamlarının tanımlanmasıdır.

Nitel araştırma denildiğinde, kısaca, herhangi bir şekilde istatistiksel prosedürler ya da başka bir sayısal araç olmaksızın bulguların üretildiği araştırma anlaşılabilir. Araştırma literatürüne göre, nitel araştırmanın belli başlı bölümleri şöyledir:

- ↳ *Veri*: Değişik kaynaklardan elde edilebilir. En yaygın kaynaklar mülakatlar, gözlem ve anketlerdir.
- ↳ *Analitik ya da yorumlamacı prosedürler*: Bunlar bulgulara ya da teorilere ulaşmak için kullanılırlar. Bu prosedürler verilerin kavramsallaştırılmasını da içerir.
- ↳ *Yazılı ya da sözlü raporlar*: Bu raporlar bilimsel dergilerde ya da konferanslarda sunulabilir, tezlerde yayınlanabilir.

Bu öğeler daha önce oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklandığı için burada bahsedilmeyecektir.

NİTEL ARAŞTIRMADA KULLANILAN BAŞLICA YÖNTEMLER

Bu bölümde öncelikle, veri toplama yöntemlerini tamamlayıcı bir nitelik taşıyan ve hem veri toplama hem de örneklemede kullanılan iki yeni yaklaşım anlatılacaktır: Tracer (iz sürme) çalışmaları ve paydaş analizi.

TRACER (İZ SÜRME) ÇALIŞMALARI

Tracer çalışmaları nitel araştırma yöntemlerinden birisi olup, hem veri toplama, hem de örneklemin güvenilirliğini sağlamaya yönelik bir yöntemdir. Hornby ve Symon (1994) *tracer* çalışmalarını şu

şekilde tanımlar: “Bazı etiketlerin (örneğin dokümanlar) yardımıyla, belirli bir zaman diliminde ve ilgili gruplar üzerinde, örgütsel süreçlerin tanımlanması metodu”². Bu tanımın açıklaması bu bölümde ayrıntılı olarak yapılacaktır.

Araştırma sürecinin, mercek altına alınan kurumun üyeleri ile gözden geçirilmesi ve ileri aşamalarda yararlanılacak anahtar bilgi kaynaklarının ortaya çıkarılması, bu yaklaşımı nitel veri toplama sürecinin yardımcı bir araç konumuna sokmaktadır. Bilgi ulaşmaya yardımcı olacak kaynakların (kontakların) belirlenmesinden sonra mülakatlar ve anketler gibi herhangi bir veri toplama yöntemi kullanılabilir. *Tracer* çalışmaları ile öncelikle bir etiket (ya da etiketlerin) oluşturularak, bu tanımlanan etiketlerin yardımıyla araştırmanın çerçevesi belirlenebilir.

Örgütlerle ilgili çalışan araştırmacıların görevi, araştırmaya konu olan fenomenin açıklanması için doğru iz sürmektir. Belirlenen etiketler hem birer bilgi kaynağı olarak, hem de belirli durumlardaki anahtar katılımcıların ortaya çıkarılması için kullanılır. Bunun sebebi iz sürmenin öncelikle veri toplama ve özellikle veri örnekleme ile ilgili olmasıdır. *Tracer* çalışmaları tesadüfi olmayan örneklemenin bir şeklidir ki bu etnografyadaki ‘anahtar bilgi verici’ (key informant) kavramına benzer. Bu örnekleme türünde, bilgiye ulaşabilmek için gerekli olan belirli sayıdaki bilgi sahibine ulaşılır. Böylece burada amaç tesadüfi ya da temsili örnekleme elde etmek değil, belirli süreçler hakkında bilgi sahibi olan kişilerin belirlenmesidir. Bu şekilde bilgi sahibi insanlar araştırmaya katkıda bulunacakları için, araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği artmış olur. Etnografyadaki anahtar bilgi vericileri tespit etmekte kullanılan tesadüfi olmayan örneklemeden farklı olarak, *tracer* çalışmalarında dokümanların örnekleme sonucu bilgi vericilere ulaşılır. Anahtar bilgi verici kişiler, belirli bir konu üzerinde bilgi sahibi olan ve araştırmacının çalışma yapılacak organizasyona ve

dolayısıyla bilgi kaynaklarına ulaşmaları için yardımcı olmaya hazır olan kişilerdir.

Tracer çalışmaları ayrıca tesadüfi olmayan örneklemenin başka bir çeşidi olan kartopu örnelemeye (snowball sampling) benzemektedir. Bu yaklaşımda araştırmacı bir bilgi verici ile başlar ve araştırma süreci devam ettikçe, katılımcıların sayısı aynen yuvarlanan bir kartopu gibi artar. Kartopu örnekleme özellikle bilgiye ulaşma gücüne olan durumlarda yararlı bir stratejidir. *Tracer* çalışmaları ve kartopu örnekleme arasındaki önemli bir fark, *tracer* çalışmalarında katılımcılar tarafından önerilen yeni bilgi kaynakları (kontaklar) diğer kaynaklar yardımıyla analizde kontrol edilir ve dolayısıyla yeni kontak önerisi her zaman kontrol edilir. Bunun sonucunda yeni kontak önerisi her zaman kabul edilmeyebilir. Bazı bakımlardan *tracer* çalışmalarına benzeyen başka bir araştırma yöntemi de 'sosyal ağ analizidir' (Scott, 1994)³: Bu yöntemde insanları birbirine bağlayan bağlantı ve ilişkiler, sosyal yapıların ilişkisel görünümü araştırılır.

Bir *tracer* çalışması altı basamaktan oluşur⁴:

Etiket(ler)in tanımlanması: *Tracer* çalışması, izlenecek süreçle ilgili olası etiketlerin listelenmesi ile başlar. Açık ve mantıklı ölçütler kurulmak şartıyla herhangi bir şey ya da sosyal aktör, potansiyel bir etiket olabilir.

Örnekleme ölçütü: Uygun etiket(ler)in tanımlanmasının ardından, bir sonraki aşama, araştırmaya konu olan sürecin spesifik durumlarının örnekleme için ölçüt oluşturulmasıdır. Bu aşamada, araştırmanın hedeflerini gözden geçirmek önemlidir.

Spesifik etiket(ler)in kontrolü: Tanımlanmış etiketlere ve örnek olaylara ulaştıktan sonra, bir sonraki aşamada seçilen spesifik etiket(ler) gözden geçirilir. Bu noktada, yapılmak istenen etiket(ler)in belli bir kalıba (formata) oturtulmasıdır. Böylece sorular

şu şekilde formüle edilir: etiketin tarihi nedir? Etiketlin kaynağı (çıkış noktası) nedir? vb. gibi.

İlgili bilgi vericilerin ilk tanımlanması: Araştırmacı, araştırma konusu ile ilgili olarak görüşülecek katılımcılar belirlenmek üzere etiketleri inceler ve bu *tracer* çalışmalarının ilk bilgi vericilerine ulaştığı aşamasıdır.

Veri toplama ve sonraki bilgi kaynaklarının tanımlanması: Mülakat ve gözlem notlarının içeriği araştırma sürecine göre değişecektir. Ancak araştırmacılar kimlerle görüşülmesi gerektiğine karar vermek durumundadırlar. İlk veri toplamada izlenen araştırma konusu ile ilgili bütün katılımcıların dahil edilmesi amacıyla olası bilgi kaynağı adayları aranmalıdır.

Şekil 10.1. Bir Tracer Çalışması Nasıl Yapılır?

Örneğin bir projede 'Büyük işletmelerde üst düzey yöneticilerin teknolojiye bakış açıları' ile ilgili tutumlarını ortaya çıkarmaya çalışalım. Seçilen spesifik şirket ya da şirketlerde bu konuda bilgi verebilecek yöneticilerle mülakat yaparak nitel bir araştırma yapmak istiyoruz. Ancak bu konuda hangi yöneticinin ne kadar bilgi sahibi olduğunu bilemediğimiz için, bu noktada tracer yöntemiyle 'iz sürmemiz' faydalı olabilir. İlk bilgi sahibi olduğu duyumunu aldığımız / bildiğimiz yöneticiyle görüştüğün sonra, aynen iz sürmek gibi, o yönetici ya da elde ettiğimiz bilgiler bizi hangi yöneticiye yönlendiriyorsa bu şekilde mülakat listesine ulaşılır. Sonunda öyle bir doyum noktasına ulaşacağız ki, artık bilgi veren yöneticiler yaklaşık olarak aynı bilgileri vermektedir. Bilgi toplama süreci bittiğinde, araştırma konumuzda, bilgi verebilecek kişi ya da araçlar, aslında önceden varolan sosyal bir ağın sınırlarını çizeceklerdir

Çalışmanın bitirilmesi: Veri toplamanın durdurulması gereken zaman, araştırılan spesifik durumlarla ilgili orijinal (ilk) etiketten çıkarılan bütün katılımcıların araştırmaya dahil edildiği zamandır. Bu daha fazla faydalı bilgi elde edilemediği zaman, *doyma noktasına* ulaşılmış demektir.

Sonuç olarak, *tracer* yöntemi özellikle karmaşık örgütsel süreçlerin analiz edilmesi sırasında çok yararlı bir örnekleme yöntemidir. Nitel araştırmalarda veri toplamayı ve örneklemeyi daha sistematik yapan etkili anahtar bilgi kaynaklarına ulaşmaya yardım eder. Bu spesifik yöntem ayrıca devam etmekte olan örgütsel süreçlerin incelenmesinde de kullanılabilir.

PAYDAŞ ANALİZİ (STAKEHOLDER)

Paydaş analizi; “örgütsel psikolojiye göre herhangi bir fenomenin çevresinde çok sayıda olan, fenomenin kendisini etkileyen ve/veya kendisinden etkilenen ve bir şekilde ilgisi olan ilgili partilerin, grupların varlığı görüşüne dayanan bir araştırma yaklaşımıdır”⁵. Bu yaklaşımın özü, araştırmaya konu olan fenomenle ilgisi olan (ilgili) partilerin belirlenmesi ve bunların hareketleri, kanı ve davranışları hakkında veri toplanması ve analiz edilmesi şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla paydaş kavramı incelenen örnek olaylarda veri toplama ve analiz sürecinde dikkate alınması gereken birey ya da grupları ifade eder. Bu yaklaşımın iki ayrı fonksiyonundan bahsedilebilir: başlı başına bir araştırma yöntemi ve diğer nitel ve nicel araştırma yöntemlerine yardımcı bir metot.

Bir nitel araştırma sırasında paydaş analizinin tercih edilmesinin bazı sonuçları vardır: Birincisi, paydaş analizinde pratik olarak ilgili partilerin belli miktar nitel/tanımlayıcı verilere ulaşılması söz konusudur. Bazı durumlarda, eğer nicel (sayısal) veriler ispatlanabilir ve yararlı ise bunlara da analiz uygulanabilir. Bu bağlamda paydaş analizi sadece nitel bir çerçevede düşünülmemelidir. Bununla birlikte Burgoyne’e göre (1994), paydaş analizi bazı nitel varsayımlarla örtüşmektedir:

- ↳ “Gerçekliğin subjektif doğası gereği farklı gruplar aynı fenomeni farklı görebilir ve ifade edebilirler.
- ↳ Durumlar tek bir amaç ya da planın yansıması olmak zorunda değildir. Ancak çoklu amaç ve planların etkileşiminden doğabilirler.

- ↳ Bir davranışın ortaya çıkışının post-yapısalcı yaklaşımdaki yansımaları olarak aktörler insan doğasının basit bir yapısı şeklinde sabit bir donanımdan ziyade, kültürel değerleri içselleştiren birer kültürel yazılım olarak düşünülürler”⁶

Paydaşlar Kimlerdir?

İlgili partiler; ihtiyaçları, bakış açıları farklı olan bireyler ve gruplardır. Bir fenomenle ilgili olan birey ve grupların belirlenmesi bazen ampirik süreç içerisinde zor olabilir. Kimlerin ilgili partiler olabileceği konusunda iki ipucu vardır: birincisi, ilgili partilerin fenomeni etkileme ya da fenomeninden etkilenme durumunda olacağı unutulmamalıdır. Bu konudaki pratik çözüm yolu, *tracer* çalışmalarına benzer bir şekilde, önceden belirlenmiş örnekleme yerine bir süreç şeklinde örnekleme tercih edilmesidir: yeni bir veriyle karşılaşınca kadar veri toplamaya devam edilir.

Bu bağlamda Burgoyne (1994) iki ilginç noktaya dikkat çeker: Birincisi paydaşlardan güçlü ve etkili olan(lar) fenomen üzerinde ve diğer ilgili partiler üzerinde etkili olanları daha kolayca tanırlar. İkincisi, araştırmacılar bir ya da daha fazla paydaşla işe başlarlar ve daha sonra kendileri de paydaş haline gelirler.

Veri Toplama ve Analizi

Nitel araştırmada kullanılan bütün metotlar aynı zamanda paydaş analizinde kullanılabilir. Genel olarak paydaş analizindeki araştırma basamakları şunlardır⁷:

- ↳ İlgilenilen fenomenin tanımlanması, teorik ve/veya pratik araştırma sorusu ve genel araştırma yaklaşımı (tümevarım, tümdengelim, karşılaştırmalı),
- ↳ İlgili partilerin indirgenmesi, ilk verilerinin toplanması ve diğer ilgili partilerin tanımlanması,
- ↳ Daha ileri düzeyde veri toplanması, çok boyutlu veri tabanı oluşturulması ve planlanan analize yetecek kadar veri depolanması,

- ↳ Araştırma sorularını cevaplamaya yönelik verilerin analizi,
- ↳ Rapor yazılması, sunulması ve sonuçların gösterilmesi.

Şekil 10.2. Bir Paydaş Analizi Uygulaması

Bir projede, 'büyük şirketlerde çalışanların teknoloji yardımıyla eğitilmeleri konusunda karşılaşılan sorunları' inceleyelim. Bu konuyu araştırırken, asıl araştırma sorunsalımız olan 'personel eğitimi' ve 'teknoloji' gibi konuları derinlemesine araştırabilmek için, bu konularla ilgisi olan bir çok paydaşın da analize dahil edilmesi gerekir. Bir ya da birden fazla faktörün analize dahil edilmemesi sonucu araştırma bulgularında tutarsızlıklar ya da hatalar olabilir. Araştırmaların güvenilir ve gerçeğe en yakın açıklayıcılıkta olabilmesi için incelenen fenomeni, etkileyen ya da ondan etkilenen her şey (kısaca herhangi bir şekilde etkileşim içinde bulunan bütün faktörler) araştırma kapsamında değerlendirilmelidir. Örnek projemize dönecek olursak, çalışanların teknoloji yardımıyla eğitilmeleri konusunda, öncelikle çalışanlar ve yöneticiler, iç ve dış çevresel faktörler, makro faktörler gibi birçok perspektif üzerinde durulmalıdır. Yapılacak nitel bir çalışmada da bütün bu paydaşlarla örneğin mülakat yapılmalıdır ki araştırma gerçeği en güzel bir şekilde yansıtılsın.

Bu bağlamda araştırma soruları paydaş analizi için çok önemlidir. Araştırma soruları araştırmanın doğasına, sürecine, verilerin kaydedilmesine ve analizine uygun olmalıdır. Zaman yönünden veri toplama konusunda üç olasılık mevcuttur⁸:

Zaman içinde bir an: Dinamik olayların belirli bir anında veri toplanması,

Geçmişe dönük olaylar: Kayıtlara ulaşarak belirli bir dönem hakkında veri toplamak,

Gerçek zaman olay araştırması: Belirli olaylar zincirini, sırasıyla ve ilgili partiler sürece katıldığı anda izlemektir. Bu tip çalışmalar genelde oldukça tatminkar verilere ulaşmaya yardımcı olur. Ancak

bu yaklaşımda daha planlı veri toplama programlarına ihtiyaç duyulabilir.

ÖRNEK OLAY YÖNTEMİ

Örnek olay yönteminde bir ya da daha fazla organizasyon, grup ya da topluluk hakkında, belirli bir süre boyunca, sistematik araştırmanın yürütülmesi ve analiz edilmesi esastır. Örneğin; örgütsel değişimin anlaşılabilmesi için, örgütsel değişim sürecindeki bir örgütün belli bir süre boyunca izlenmesi ve meydana gelen değişikliklerle ilgili bilgi toplanması örnek olay yöntemine göre yürütülebilir.

Şekil 10.3. Açıklayıcı örnek olay

Açıklayıcı örnek olaya, özellikle tek bir örnek olay olmasına rağmen geneli açıklayıcı olan Graham Allison'un 1971'de yazdığı 'Kararın Temeli: Küba Füze Krizini Açıklamak' çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Burada, soğuk savaş döneminde Amerika ve Sovyetler Birliği arasında, Küba'ya nükleer füzeler konuşlandırılması ile ilgili yaşanan kriz üzerinde durulmaktadır. Allison bu çalışmasında, meydana gelen olayları açıklamak üzere üç teoriden söz eder ve bu teoriler, üç anahtar soruya cevap niteliğindedir: 1. Neden Sovyetler Küba'ya saldırı amaçlı (savunma amaçlı değil) füzeler yerleştirmişlerdir? 2. Neden Amerika buna karşılık ambargo uygulamıştır da hava saldırısına ya da harekate girişmemiştir? 3. Sonunda Sovyetler neden füzeleri geri çekmiştir? Çalışmada, her bir teori gerçekte meydana gelen olaylarla karşılaştırılmış ve sonuçta bu tip krizler için açıklayıcı önemli noktalar ortaya konulmuştur. Allison, sonuç olarak, ele aldığı örnek olaydan yola çıkarak, açıklamalarının benzer kriz durumlarında da geçerli olacağını söylemiştir. Benzer şekilde Allison, Amerika'nın Vietnam'da düştüğü durum ve nükleer savaş tehditlerinin ışığında, savaşın çoğu durumlar için önlenebileceği ve belki de bir gün tamamen yok edilebileceği öngörüsünde bulunur.

Kaynak: Yin, R. (1994) *Case Study Research*. California: Sage. s.5.

Örnek olay yaklaşımı bir metottan çok bir araştırma stratejisini ifade eder. Bu geniş strateji ve araştırma düzeninde, birçok farklı yöntem kullanılabilir ve bunlar ya nitel (kelimeler) ya nicel (sayılar)

ya da her ikisi olabilir (Eisenhardt, 1989)⁹. Ancak örnek olay yönteminde daha çok nitel araştırma kullanılır. Örnek olay yönteminde veri toplama yöntemleri gözlem, mülakatlar ve anketler olabilir. Yin (1994)¹⁰ birçok çeşit örnek olay yönteminden söz eder: örnek olay *tek* ya da *çift*; *keşfedici* (soruların ve önceki bir çalışmanın, hipotezlerin tanımlanması); ya da *tanımlayıcı* (bir fenomenin kendi çerçevesi içinde tam anlamıyla sunulması) ve *açıklayıcı* (sebep-sonuç ilişkisine dayanarak verilerin sunulması) örnek olaylar. Tanımlayıcı ve açıklayıcı örnek olaylara aşağıda örnekler verilmiştir.

Örnek olay yönteminin bir özelliği 'emek-yoğun' olmasıdır. Örnek olay yönteminin güçlü yönü, özellikle örgütlerdeki sosyal süreçlerin anlaşılmasında diğer yöntemlere göre daha başarılı olmasıdır. Bu yöntemde; araştırmacı, örneğin gözlem yaparak, çok ayrıntılı ve faydalı bilgilere ulaşabilir. Dolayısıyla, örnek olay yöntemiyle, belirli bir süre boyunca bilgi toplanarak örgütlerde meydana gelen değişiklikler ve bunların anlamlarıyla ilgili önemli ipuçları yakalanabilir. Örneğin; bir grev sırasındaki karar alma mekanizmasını anlayabilmek için, araştırmacının grevi çok yakından takip etmesi gerekir.

Şekil 10.4. Tanımlayıcı örnek olay

William F. Whyte tarafından kaleme alınmış olan 'Sokak Köşesi Toplumu' (1943/1955) adlı eser, özellikle sosyolojik araştırmalarda sıkça referans gösterilmiştir. Bu kitap, tanımlayıcı örnek olaya verilebilecek en güzel örneklerden birisidir. Bu çalışmada, belli bir süreç içerisinde insanların birbirleriyle ilişkileri ve toplumdaki alt kültürlerle ilgili bir çok açıklayıcı bilgi verilmektedir. Kitapta analiz yapılırken bazı anahtar kavramlar üzerinde de durulmaktadır (örneğin; düşük gelir seviyesinden olan gençlerin kariyer ilerlemesi ve bunların komşuluk bağlarını koparma ya da koparamama güçleri gibi). Tek bir örnekle yapılmış bir çalışma olmasına rağmen, açıklayıcılığı oldukça yüksek olan bu çalışma aynı zamanda genellenebilir niteliktedir. Bir yerel birimde cereyan eden olayların anlatıldığı çalışmadaki birçok konudan, özellikle bireysel performans, grup yapısı ve komşuluğun sosyal yapısı gibi dar kapsamlı konulardan yararlanılarak sosyoloji alanında önemli çıkarımlar yapılmıştır.

Kaynak: Yin, R. (1994) *Case Study Research*: California: Sage. s.4.

Buradan çıkan sonuç, örnek olay yönteminin, özellikle diğer yöntemlerle yeterince açıklanamayan durumlar (bir başka deyişle örgüt içi sosyal ilişkileri açıklayabilmek) için en uygun yöntem olduğu gerçeğidir. Burada örgüt içi sosyal ilişkilerin biçimsel olmayan, alışılmışın dışında ve gizli formlarının da olabileceği düşünülmalıdır.

Örnek Olay Araştırma Süreci

Bu bölümde, örnek olay araştırması yapabilmek için izlenmesi gereken süreç irdelenecektir. Yukarıda açıklandığı gibi, örnek olay yöntemini kullanmak isteyen bir araştırmacı, şu aşamaları izleyebilir:

Örnek Olay Seçimi

Örnek olay çalışmasında ilk aşama, çalışmanın gerçekleştirileceği organizasyonun seçimidir. Bu amaçla şu sorulara cevap aranabilir: Araştırmacı ne tür bir örgüt aramaktadır? Bu örgüt, çalışılan konunun tipik olarak incelenebileceği bir örgüt müdür? Yoksa uç bir örneği mi temsil etmektedir? Araştırmacının tüm kaynak ve ilgisi sadece bu örgüt üzerinde mi yoğunlaşmalıdır? Yoksa birden fazla örgüt mü gereklidir? Burada en önemli olan nokta, araştırılacak konuya en uygun örnek olayın seçilmesidir.

Örnek olay çalışmasına konu olacak örgüt ya da örgütlerle bağlantı kurulması ve izin alınması da çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Bu noktada, değişik çevrelerdeki arkadaş ve tanıdıklar etkili olabilir. Sonuç olarak; araştırmanın yürütülebilmesi için uygun özelliklere sahip örgütlerin belirlenmesi ve daha sonra bunlarla bağlantı kurulması yerinde olacaktır.

Seçilen Organizasyonla Bağlantı Kurulması

Örnek olay çalışmasına konu olacak örgütlerin belirlenmesinden sonra, bunlarla bağlantı kurulması aşamasına gelinmiş olur. Eğer, daha önce tanımadığınız bir organizasyon söz konusuysa izin

alabilmek için birkaç stratejiden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, o şirkette çalışan ve tercihen üst kademedeki yöneticilerin araştırmacılar için referans olmalarıdır. İkinci olarak, eğer şirket içinde tanıdığınız yoksa o şirketin üst düzey yöneticisiyle yapılacak genel amaçlı bir mülakat işe yarayabilir. Bu mülakat sırasında araştırma amacının samimi ve açık bir şekilde anlatılması araştırma izninin sağlanması anlamına gelebilir. Ancak bazı durumlarda araştırma konusunu açıkça ifade etmek, izin alma şansınızı azaltabilir. Örneğin; çalışanların işlerini kaybetme korkusu ile ilgili bir çalışma yapmak istediğinizde bu tip bir araştırmaya izin almak kolay olmayabilir. Bu amaçla ilgili şirket yöneticileri ile mülakat yaptığınızda, yönetimin ve sendikaların örneğin kriz ve durgunluk zamanlarıyla ilgili reaksiyonlarını ölçmeye yönelik sorular sorarak sorularınıza cevap arayabilirsiniz.

Bu arada seçilen organizasyonlardaki 'kilit' karar vericilerin tespiti de önemlidir. Bu insanlar, sizin yapmayı planladığınız örnek olay çalışmasına izin verme ya da reddetme yetkisine sahip olan yöneticilerdir. Bu yöneticilerin ikna edilmesi sonucu, hem araştırma için gerekli izin alınmış hem de bazı durumlarda kolaylık sağlama / engelleri aşmada yardımcı olmaları sağlanmış olabilir. Bu yöneticiler araştırma konusuna bağlı olarak değişse de genelde yönetim kurulu başkanı ve üyeleri gibi üst düzey yöneticilerdir. Burada daha önce bahsedilen paydaşların belirlenmesi de yararlı olacaktır.

Teorik Çerçevenin Çizilmesi

Örnek olay konusu, yapılan araştırmayla ilgili literatüre bağlı olarak çok geniş ya da dar kapsamlı olabilir. Bununla birlikte, çalışılan konuyu araştırılabilir bir çerçevede ele almak ve daha sonra araştırma sorusuna odaklanmak başarılı bir örnek olayın ön şartlarıdır.

SistematiK Veri Toplanması

Örnek olay çalışmasında, gerekli veriler çeşitli şekillerde toplanabilir: dokümanlar, gözlem, mülakatlar, toplantılara katılma gibi yöntemlerle bilgi toplamak mümkündür. Ancak burada önemli olan nokta, veri toplamanın sistematiK bir şekilde yapılmasıdır.

Verilerin Analizi

Örnek olay çalışması sonucu, birbirleriyle ilgisiz gibi görünen pek çok bilgi yığınları ortaya çıkacaktır. Bu bilgilerin anlamlandırılabilmesi açısından araştırma projesinde belirtilen spesifik amaçlara hizmet etmeleri gerekmektedir. Elde edilen veriler nitel ya da nicel yöntemlerle analiz edilebilir. Örneğin; içerik analizine tabi tutulup önemli konular ve bunların öncelik sıraları ortaya çıkarılabilir ya da eldeki bilgiler istatistiksel yöntemlerle yorumlanabilir.

Buradaki önemli konulardan birisi de örnek olayların genellenip genellenemeyeceğidir. Örnek olay yöntemi, araştırma yöntemleri içerisinde önemli bir yere sahiptir ve genel olarak nitel araştırma ile benzerlikleri vardır. Çünkü örnek olayların seçilmesi nitel araştırmanın orijinalliği, güvenilirlik ve doğruluğu açısından çok önemlidir. Nitel araştırma yönteminin bir diğer önemli bölümü de genellemelerdir. Genelleme elde edilen ilk bulgulara dayanarak yapılır, daha sonra gözden geçirilir ve ortaya çıkan yeni gelişmeler paralelinde değiştirilirler. Bir ya da birçok örnek olaydaki özel durumlar hakkındaki genellemeler, genelleme olarak değerlendirilirse 'mini genelleme' olarak adlandırılır. Ancak bu genellemelere örnek olayın her bir aşamasında düzenli olarak gidilebilir.

Diğer bir genelleme türü ise araştırma boyunca yapılan mini genellemelerin değiştirilmesi ve düzeltilmesi ile oluşturulan 'büyük' genellemelerdir (Stake, 1995). Mini ve büyük genellemeler arasındaki temel farklılık, mini genellemenin bir örnek olaydan ya da birbirine çok benzeyen örnek olaydan çıkarılmasıdır. Buna karşılık büyük genelleme çok sayıdaki örnek olayları ifade eder.

Şekil 10.5. Bir örnek olay çalışması nasıl yapılır?

- ☞ İlginizi çeken bir konu seçin ve konunun örnek olay çalışması ile nasıl araştırılabileceğini düşünün (Örneğin; araştırma konumuz 'Enflasyonun sosyal yaşam üzerindeki etkileri' olsun).
- ☞ Bu konunun örnek olay olarak nerede ya da hangi çerçevede ele alınabileceğini düşünün (Örneğimizde, enflasyonun insanların sosyal yaşamına etkilerini inceleyebilmek için alt ve orta gelir gruplarından belli sayıda aile seçilerek, değişen sosyal alışkanlıklar üzerinde durulur).
- ☞ Bu örneklerin genellenebilir olup olmaması önem taşımaktadır. (Eğer seçilen aileler herhangi bir şekilde önceden planlanmadıysa (rastgele belirlenmişse) genel eğilimi yakalamak mümkün olabilecektir). Dolayısıyla genelleme yapılırken maksadı aşacak şekilde özel koşullardan kaynaklanan spesifik durumlar ayırt edilmelidir.
- ☞ Elde ettiğiniz tüm bilgileri sınıflandırarak kaydedin (Mülakat, gözlem, anket gibi yöntemlerle elde ettiğiniz ip uçlarını sesli ya da yazılı bir şekilde kaydetmeniz, bu bilgileri anlamlandırmanızda gerekli olacaktır).
- ☞ Unutmayın ki, veri toplama süreci teorik çerçeve sınırları içinde düşünülmelidir (Sosyal yaşamın içine giren belli başlı aktivitelerin - sinema, tiyatro, tatil, gezi, üyelikler vb.- enflasyonist ortamda nasıl görüldükleri incelenebilir).
- ☞ Elde edilen veriler, nitel ya da nicel yöntemlerle analiz edilerek bulgulara ulaşılabilir (Sosyal yaşam alışkanlıklarındaki değişmelerin ne kadarının enflasyondan kaynaklandığı mülakatlarla belirlendikten sonra mülakat dökümleri içerik analizine tabi tutulabilir).
- ☞ Son olarak, özellikle nitel bir araştırma yaptıysanız yorumlama ya da bulguları araştırmanızın çerçevesi içerisinde *anlamlandırma* aşaması çok önemlidir (Sosyal hayattaki değişikliklerin ne kadarının enflasyondan kaynaklandığının süzülmesi ve bunlarla ilgili mantıklı yorumların yapılması ile amaca ulaşılmış olur).

İnsanlar genellemeleri başkalarından duymakla (açıklanmış genellemeler) ve kendi deneyimlerinden öğrenirler. Bununla birlikte örnek olay yönteminin nihai amacı, genelleştirmekten çok özelleştirmektir (problemin özüne ulaşmak).

Stake'e (1994) göre, nitel örnek olay araştırmacısının başta gelen sorumlulukları şunlardır¹¹:

- ☞ "Örnek olaya bağlı kalmak, çalışma konusunu kavramlaştırmak,

- ↳ üzerinde durulacak fenomeni, tema ya da konuları seçmek (araştırma soruları),
- ↳ konuları geliştirmek için verilerde benzerlik aramak,
- ↳ yorumlamada baz alınabilecek anahtar gözlemleri kaydetmek,
- ↳ kullanılacak alternatif yorumlar seçmek,
- ↳ örnek olay hakkında genellemeler geliştirmek“.

Sonuç olarak; örnek olay yönteminin amacı, dünyayı açıklamak değil belli bir örneği açıklamaktır. Farklı nitel araştırma yöntemleri, örnek olay yöntemini kullanabilir.

SÖZLÜ TARİH

Sözlü tarih özellikle toplumsal tarih alanında uzun yıllardan beri kullanılmakta olan araştırma yöntemlerinden birisidir. En önemli özelliği, tarihin nesnesi olan insan unsurunu kendisine temel bilgi kaynağı olarak almasıdır. Kısaca, araştırılmakta olan bir sosyal gerçekliğin oluşumunda yer almış insanlarla görüşmeye dayanır. Amaç, varolan yazılı kaynakların yanında süreç içerisinde varlığı ile olaylara yön vermiş ya da katkıda bulunmuş olanların ağızından sosyal bir olayın anlatımı ya da anımsama yoluyla yaşanmışlığın yeniden yorumlanmasıdır. Sözlü tarih, üç ana aşamadan oluşur:

Hazırlık aşaması: Araştırılan sosyal gerçekliğin ya da sorunsalın tanımlanması, bu konuda varolan kaynakların sistematik bir şekilde görüşmede bulunulacak insanlara ulaşmak ve görüşmede bu bilgiler yardımıyla araştırılan sorunsala bağlı olarak konuşulacak kişilere sorulacak soruların ya da konuşma esnasında görüşmenin yönlendirilmesine yarayacak ana temaların hazırlanması aşamasıdır.

Görüşmenin yapılması ve kaydedilmesi: Bunun için görüşmenin yapılacağı yerin iyi seçilmesi önemlidir. Görüşülecek kişilerin görüşme sırasında kendilerini güvende hissedecekleri bir yerin seçilmesi bu açıdan çok önemlidir. Sözlü tarih uygulamalarında

görüşmenin kaydedici bir cihazla ya da video kamera yoluyla gelecekte tekrar kullanımı için kaydedilmesi gerekir.

Görüşmenin metin haline dönüştürülmesi: Metin haline dönüştürme, bir bakıma bir yaşamın ya da bir deneyimin kendi varlığı ile ilişkisinin maddi bir ilişkiye yani yazılı hale dönüşmesidir. Böylece, bir kişide ya da toplum bilincinde yaşayan sosyal bir gerçeklik maddi bir varlığa dönüşür.

Sözlü tarihin en büyük handikaplarından birisi, konuşan kişinin tamamen belleğine ve olaylara karşı kişisel bakışını yansıtıyor olmasıdır. Bu yüzden, bir araştırmancının tek başına sözlü tarihe dayanması araştırmada yöntemsel açıdan bir zayıflık olarak kabul edilebilir. Ancak buna rağmen, sözlü tarih sosyal bilimciler için önemli bir bilgi kaynağıdır ve yazılı kaynakların karşılaştırmalı olarak kontrol edilmesinin sağlayan bir araçtır.

Bununla birlikte, sözlü tarih ve yazılı kaynaklar bir arada kullanılmalıdır. Yazılı kaynaklar sadece görüşmeler için ön bilgi sağlamanın yanında karşılaştırmalı kontrol araçları da sağlarlar.

Şekil 10.6. Bir sözlü tarih örneği

17 Ağustos Depreminden önce, son yüzyılda Adapazarı'nda iki büyük deprem daha yaşanmıştı: 1943 ve 1967 depremleri. Örneğin; 1943 depremi ile ilgili bir araştırma projemiz var: '1943 depreminin psikolojik etkileri'. O yıllarda yazılı ve görsel kayıt teknolojisi bugünkü kadar gelişmediği için bu konuda kayıtlı bilgiye ulaşmamız zor olacaktır. Kayıtlı raporların bir kısmı kaybolmuş olabilir ya da depremle ilgili olan her şey bütün ayrıntılarıyla kaydedilmemiş olabilir. Bu ve benzeri durumlarda, sözlü tarih yöntemi kullanılabilir. 1943 depremini yaşamış olanlardan hayatta olan kişiler bulunarak onların hafızalarına başvurulabilir. Deprem sırasında her şeyi anlayabilecek yaşta olan kişilere ulaşılarak yazılı tarihteki eksikliklerle ilgili bilgilere ulaşılabilir. Belli sayıda kişiyle görüşülmesi elde edilen bilgilerin kontrolünü ve gerçek bilgilere ulaşmamızı sağlar. Ancak burada açıkladığımız gibi, sözlü tarih yöntemi, yazılı kaynaklara destek ya da yazılı kaynaklarda bulunmayan bilgilerle ilgili olarak kullanılacak nitel araştırma yöntemlerindedir.

ODAK (FOCUS) GRUPLARI YÖNTEMİ

Fokus grupların (focus group) kullanımı, 1920'li yıllara kadar uzanmaktadır. 2. dünya savaşında propaganda ve eğitim yöntemlerinin askerler üzerindeki etkilerini değerlendirmek üzere kullanılan bu yöntem, daha sonra uzun yıllar boyunca ihmal edilmiştir. 1970'li yıllardan itibaren ise özellikle pazarlama alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır¹². Günümüzde ise, antropoloji, iletişim, eğitim, pazarlama, politika, psikoloji ve sağlık bilimlerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Fokus gruplar hem gözlem hem de derinliğine mülakat yöntemlerinin avantajlarından yararlanmak üzere oluşturulur. Fokus grupların oluşturulmasında aynı tür katılımcılar olabileceği gibi (homojen grup); farklı özelliklere sahip katılımcılardan da (heterojen grup) yararlanılabilir.¹³ Grupların oluşturulmasından sonra, tartışmaları yönlendirecek bir kişinin görevlendirilmesi önemlidir ve bu kişiye yönlendirici (moderator) denilir. Moderator incelenen konu üzerinde yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Burada yönlendiricinin etkisinin ne aşırı derecede fazla ne de az olmaması gerekmektedir. Başka bir deyişle, yönlendirici, hem konuşma ve tartışmaların amaca uygun olmasına hem de katılımcıların düşüncelerini ifade edebilecekleri uygun ortamın oluşmasına çalışmalıdır. Grup çalışmasını yönlendiren kişi, serbest çağrışımlı küçük örnek olayları ortama sunarak bunlara gelen tepkilerden araştırma sorunsalının çözümüne yönelik veriler elde edebilir.

Tipik bir fokus grubu genellikle 8-12 kişiden oluşmaktadır. Grup üyelerinin homojen olması gerekmektedir. Dolayısıyla grup üyelerinin seçiminde ön eleme yapmak gerekmektedir. Fokus grup uygulamaları rahat ve informal bir ortamda 1-3 saat arası sürmektedir. Fokus grup tartışmalarının kaset veya kamerayla kaydedilmesi gerekmektedir. Moderator bir gözlemci olarak davranmak durumunda olup, yorumlarda tarafsız bir tutum sergilemek zorundadır.

Fokus grup çalışmalarında moderatörün rolü son derece önemlidir. Moderatörün iletişim becerileri açısından son derece iyi olması gerekmektedir. Ayrıca, son derece nazik ve karşısındakilere empati ile bakabilmelidir. Katılımcıların amaç doğrultusunda yönlendirilmesi ve katılımın sağlanması için moderatörün son derece müsamahakar, cesaretlendirici, esnek ve hassas ve ilgisini göstermesi gerekmektedir.

Son yıllarda fokus grup çalışmaları yaygın olarak kullanılmaya başlamış olsada, tekniğin avantaj ve dezavantajlarını göz önüne alarak bulguların yorumlanması gerekmektedir.

Üniversite öğrencilerinin karşılaştığı öğrenme engelleri üzerine odak grup yöntemi kullanılarak yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinden üç farklı grup oluşturulmuştur. Oluşturulan fokus gruplar onar kişiliktir ve biri homojen (İşletme Bölümü dördüncü sınıf öğrencileri) diğer ikisi de heterojen (farklı bölümlerden ve her sınıftan öğrenciler) niteliktedir. Araştırmada toplam 30 üniversite öğrencisinden detaylı bilgiler elde edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinden oluşan, biri homojen, ikisi heterojen olmak üzere onar kişilik üç ayrı fokus gruptan (30 denekten) toplam 450 cevap alınmış ve bunlardan 329'unda öğrenme engeli ve hastalıklarına rastlanmıştır. Üniversite öğrencileri öğrenme süreci engellerinin en başında kötü öğretmeden (%11), daha sonra ikinci olarak kendi kendini eleştirerek yetersiz olmalarından (% 9,1) ve üçüncü olarak da aşırı derecede kontrol ve geri bildirim gereksinimi duymalarından (% 7) söz etmişlerdir. Öğrencilerin daha sonra değinmiş oldukları öğrenme engelleri ve yüzdeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Zihinsel kilitlemelerin ve saplantıların olması (% 6,7), düşman dışarıda demeleri yani sorunu görmeme eğilimleri (% 6,4), kişi ve olaylara takılma (% 6), sabırsızlık ve çabuk sıkılma (% 5,5), kendini değerlendirmeyi reddetme (% 5,2), disiplinsizlik (% 4,9), tecrübeyle öğrenme ısrarı (% 4,6), kötü ortam koşulları (% 4,6), başkalarının aşırı beklentileri (% 4,2), pozisyonum neyse ben oyun bunun dışına çıkamam düşüncesi (% 4,2), başarısızlık korkusu (% 4), sorumluluktan kaçma eğilimi (% 3), kendine aşırı güven hissi (% 3), motive olamama (% 1,5), insanların tepkisinden duyulan kaygı (% 1,5), kafasını toplayamayıp zihnini odaklaştıramaması (% 1,2), ailenin aşırı şefkat ve ilgisi (% 1,2), düşüncelerinin bilinmesinden korkma (% 0,9), amaçsızlık (% 0,9), dinleme konusunda yetersizlik hissedilmesi (% 0,6), iyi öğretme (% 0,6), çevre tarafından aşağılanma endişesi (% 0,6), toplum baskısı (% 0,6), çevreye uyum kaygısı (% 0,3), katı ve dogmatik zihin tutumları (% 0,3) ve yeterli hoşgörüyü sahip olamama (% 0,3). Yukarıda saptanan öğrenme engellerinden % 46,5'i dışsal, geri kalan % 53,5'i de içsel niteliktedir. Aslında öğrenme sürecinde içsel etkenlerin daha büyük ağırlık taşınması gerekir, bu açılımın deneklerde çok fazla ön planda tutulmadığı anlaşılmaktadır.